

היבטים לשוניים בפרשת בהעלותך תשף

דקדוקי קריאה וטעמים והדרכה לקורא בפרשת בהעלותך בהפטרה ובראשון של שלח

ח ב בַּהֲעֹלֹתְךָ: העמדה קלה בה"א ובלמ"ד והת"ו בשוא נע, יש לקרא: בה-על-תך
ח ו הַלְוִיִּם: הלמ"ד בשווא נח לאורך כל הפרק ולאורך כל המקרא כולו
ח יג וְהַעֲמַדְתָּ: העמדה קלה בה"א
ח יד וְהָיוּ לִי: טעם נסוג אחור לה"א
ח טו וְאַחֲרֵי-כֵן: העמדה קלה באל"ף והחיל"ת אחריה חטופה ולא בשווא נח
ח יח וְאַקַח אֶת-הַלְוִיִּם: כך היא ההטעמה הנכונה¹
ח כד לְצַבָּא: הבי"ת רפויה
ח כה מְצַבָּא: הצד"י בדגש חזק ובשווא נע
ט ב וַיַּעֲשׂוּ: הוא"ו בשווא נע, וא"ו החיבור בלשון עתיד. אֶת-הַפֶּסַח: הפ"א קמוצה על אף שאינה מוטעמת באחד המפסיקים העיקריים הקיסרים: אתנח או סו"פ
ט ג וּכְכֹל-מִשְׁפָּטָיו: כ"ף ראשונה בשווא נח למרות הקושי
ט ח וְאַשְׁמְעָה: המ"ם בשווא נע ובמלרע. מֵה-יִצְוָה: הי"ד ללא דגש ובשווא נע, כך במדויקים
ט י כִּי-יְהִי־טָמְאָה: תיבת יְהִי מוקפת ולא במונח. לְנַפְשׁוֹ: הלמ"ד בקמץ, לא בשוא. וַעֲשֵׂה פֶסַח: טעם נסוג אחור לעי"ן, כן הדבר גם בהמשך פס' יד
ט טו כְּמִרְאֵה-אַשׁ: יש להקפיד על הפרדת התיבות
ט יז יִשְׁכֵּן-שָׁם: הכ"ף בקמץ קטן
ט יט וּבְהָאָרֶץ: הבי"ת בשווא נח והעמדה קלה בה"א, יש לקרוא וב-ה-אריך
י כ וְעַל-צֶבֶא מִטֵּה בְנֵי-גֹד: היחיד שמוטעם טפחא-מונח-אתנחתא
י לד בְּנִסְעָם: הנו"ן בקמץ קטן
י לה קוּמָה: במלרע²
י לו שׁוֹבָה: במלרע. רַבְבוֹת: כאן המקום היחיד בתורה שהבי"ת בשוא נע (בכל מקרה לא בחטף!)
בשאר המקומות – בשווא נח
יא א וַיַּחַר: במלעיל. וְתֹאכַל: במלעיל
יא ד וְהֶאֱסַפְסֹף: האל"ף אינה נשמעת
יא ו בְּלִתי אֶל-הַמֶּן עֵינֵינוּ: יש להקפיד, כבכל מקום אחר במקרא, על קריאת העי"ן, אחרת זה משנה את המשמעות. כן הדבר גם בפסוק הבא וַעֲיֵנוּ, שאז יש בכך כדי לשוות משמעות הפוכה על פי תורה קדומה ההטעמה צ"ל בְּלִתי אֶל-הַמֶּן עֵינֵינוּ
יא ח שָׁטוּ: במלרע, זו הכרעה קשה. אבל נדמה שכן מפורש במנחת שי, אף שמביא את אור תורה המפקק, אבל גם הוא מוכן "לקבל אם זו קבלה". בחלק מהדפוסים, תלישא נוספת מעל השי"ן לסימון מלעיל. בְּמִדְכָה: הדלי"ת בחולם ולא בשורק טַעְמוֹ: העי"ן בשווא נח, אין לבטא אותה כאילו היא מנוקדת בפתח או בחטף פתח
יא יא לְמָה הֲרַעַתְּ לְעַבְדְּךָ וְלְמָה לֹא-מִצַּתִּי חֵן בְּעֵינֶיךָ: תיבת לְמָה הראשונה מלרע והמ"ם רפויה; השנייה, מלעיל והמ"ם דגושה³.
יא טו אֶת-עֲשֵׂה לִי: טעם נסוג אחור לעי"ן. הֲרַגְנִי: הה"א בקמץ קטן
יא יז וַיִּרְדְּתִי וְדַבַּרְתִּי וְאַצְלִתִּי וְשָׁמַתִּי: כולם במלרע!

¹ בתוכנת מפעל הכתר בר-אילן: וְאַקַח אֶת-הַלְוִיִּם בניגוד לרוב ככל המקורות.

² התיבה שלאחריה פותחת באות גרונית (שם אדנות) והיא זו "שמושכת" אליה את ההטעמה של תיבה זו למלרע במקום מלעיל, וכן לגבי שׁוֹבָה

³ ה'למה' הראשון מחובר בטעם מחבר לאות גרונית שמושכת את הטעם למלרע (השווה י לה-ו), השני מתנהג כמלת לְמָה רגילה.

יא יח וְאֶל-הָעַם תֹּאמַר: כֹּךְ הִיא הַהֲטַעְמָה הַנְּכוֹנָה⁴
 יא כ לְזָרָא: במלרע
 יא כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה: תִּיבַת מֹשֶׁה בְּזַקֵּף וְלֹא בְּרַבִּיעַ
 יא כה וַיֵּאצֹּל: במלעיל האל"ף אינה נשמעת
 יא כו הָאֱהָלָה: ההטעמה באל"ף! בעניין זה הרחבנו בעבר⁵
 יא כז וַיִּגַּד: במלרע
 יא כח מִבְּחָרָיו: הבי"ת בשווא נע. המנקד בפתח משנה משמעות
 יא כט הַמִּקְנָא: המ"ם בשווא נע, החטף המופיע בחלק מהדפוסים אינו אלא להורות על הנעת
 השווא
 יא לא וַיִּגַּז שְׁלוֹיִם מִן-הַיָּם: יש להקפיד על הפרדת התיבות, בתיבת שְׁלוֹיִם השי"ן שמאלית
 ובפתח ולא שוואית
 יב ב הָלֹא גַם-בָּנוּ דְבַר: טעם טפחא בתיבת הָלֹא
 יב ו בַּמֶּרְאָה: האל"ף קמוצה בניגוד לפסוק ח וּמֶרְאָה, שם האל"ף בסגול
 יב ח לְדַבֵּר בְּעֵבֶדִי בְּמֹשֶׁה: טעם טפחא בתיבת לְדַבֵּר
 יב ט וַיִּחַר-אַף: העמדה קלה ביר"ד. וַיִּלְךְ: במלרע
 יב יא תָּשִׁית: במלרע
 יב יד וְאַבְיָה: בפשטא, לא בקדמא
 יב טו עַד-הָאֶסֶף: במקף לא במרכא
הפטרות בהעלתן זכריה ב יד – ד ז:
 ב יד רָנִי: הר"ש בקמץ חטוף (קטן), הטעם בנו"ן מלרע. הַנְּנִי: הנו"ן בשווא נח
 ב טו וְשִׁכַּנְתִּי: מלרע. וְהָיוּ לִי: טעם נסוג אחור לה"א. וַיִּדְעַת: העי"ן בפתח
 ב טז וּבְתָר: אין טעם נסוג אחור
 ג ז וְגַם תִּשְׁמַר אֶת-חֲצָרָי: טעם טפחא במילה וְגַם. מִהֲלֹכִים: הה"א והלמ"ד בשווא: הראשון
 נח (נשמעת כה"א במפיק), והשני נע
 ד א כָּאִישׁ אֲשֶׁר-יַעֲזֹר מִשְׁנָתוֹ: טפחא במילה כָּאִישׁ ובמילה מִשְׁנָתוֹ דגש חזק בשי"ן (מלשון
 שינה)
 ד ב וְגָלָה: במפיק
 ד ז חֵן חֵן: אין פסק בין התיבות
ראשון של שלח:
 יג ג רָאשֵׁי: הר"ש קמוצה
 יג ח לְמִטָּה אֶפְרָיִם: מוטעם במרכא-טפחא
 יג יד בֶּן-וּפְסִי: הוא"ו בקמץ קטן
 כ הַיֵּשׁ-בָּה: היר"ד בצירי ולא בסגול

ח ב/ג אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְּנוּרָה דפי בר-אילן בהעלותך עט
אפרים חזן פרופ' אמריטוס, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן

הַנְּרוֹת / פְּמִנּוֹרוֹת / בְּנֵי אֶהָרֵן / יַבְעִיר

⁴ לפי סימנים ואחרים ההטעמה היא וְאֶל-הָעַם תֹּאמַר ברשימות "מאורות-נתן" מצוין שבכא"צ ההטעמה היא וְאֶל-הָעַם תֹּאמַר

⁵ די לציין שאין שום ספר בעולם שמסמן אתנח בלמ"ד! ואין לחוש לגרסתו של "איש מצליח"

תיאור מעשה המנורה ופרטי הדלקתה מתחברים באופן מופלא לחזון המנורה בנבואת זכריה. זו ההפטרה לפרשתנו וזו גם ההפטרה. שנבחרה לשבת חנוכה. הכתוב בה משמש גם רקע לסמל מדינת ישראל: מנורה וענפי זית. אור המנורה והזיתים המריקים לה שמן מבטאים את דבר ה' אל זרובבל: "לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכַח כִּי אֶסְבְּרוּחִי" (מכ' ד:א). האור מסמל אפוא את רוח ה', המנחה את ישראל לקראת הגאולה, ולפיכך מרבים מדרשי חז"ל לעסוק באור ובתיאורו כסמל לגאולה. בעקבותיהם הלכו הפייטנים בכל הדורות, כגון הפייטן הקדמון פנחס ברבי יעקב מכפרא,⁶ אשר בפיוטו לחנוכה אנו קוראים:

הַנֵּר מְצוּה וְתוֹרָה אֹר / וְשׁוֹמְרֵיהֶם יִתְחַלְכוּ בְּאֹר / וְהָיָה לָמוֹ צוֹר לְעוֹלָם אֹר
 פִּי אֹרֶחַ צְדִיקִים כְּנֶגֶה אֹר / אֲכָל רְשָׁעִים יִמְשְׁשׁוּ חֶשֶׁד וְלֹא אֹר
 וְלִילָה לְיוֹם יִשְׁיִמוּ לְקוֹם לְאֹר / אֲכָל עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ מוֹצִיא מִחֲשִׁיבָה לְאֹר
 פִּי הוּא אֹר / וְעָמוֹ שָׂרָה אֹר וְעוֹמֶה כְּשֶׁלֶמָה אֹר

ומלאכיו אור / מקדישים שמו אדיר ונאור. סילוק בקרובת י"ח לחנוכה, שם, שם יתר על כן, הפייטנים אף כוננו סוג מיוחד של פיוט הנקרא מאורה. פיוט ה"מאורה" השתלב ברצף תפילת היוצר, ונאמר לקראת ברכת "וצר המאורות". פיוטי הסוג הזה מעלים את נושא הגאולה, ומציירים אותו בציורי אור וזוהר. בתוך כך הם קושרים בין האור הממשי, שבו הקב"ה "מאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים ומחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית", ובין האור הסמלי. סיום הברכה בנוסח אשכנז דומה: "אור חדש על ציון תאיר", וכבר התנגד רס"ג לנוסח זה בטענה שאין הוא מעניין הברכה, שכן הברכה עוסקת באור ממשי ולא באור סמלי:

מי שחתם "אור חדש" הוא תועה, לפי שלא תיקנו חכמים ברכה זו על האור העתיד לימות המשיח, אלא על אור היום המאיר בכל יום, כמה שאנו מברכים בערב "מעריב ערבים". הלכך מאן דמדכר ליה שפיר דמי לשתוקי (=לכן מי שמזכירו יפה להשתיקו). סידור רס"ג עמ' לו

מתברר עם זאת, שלמרות טענה זו, קנתה לה ה"מאורה" מקום של כבוד במסגרת מערכת פיוטי היוצר, וברצף הזמן נעשתה לאחד הסוגים המרכזיים והאהובים. יש לציין כי רס"ג עצמו חיבר לא מעט פיוטי "מאורה". תנופה מיוחדת ניתנה לסוג זה בשירת ספרד: הפיוט עוצב בתבניות השיר המיוחדות לשירת ספרד והושקעו בו מיטב דרכי השיר וסגולות השירה הספרדית.

מתוך פיוטי ה"מאורה" הרבים בחרנו באחד מפיוטיו היפהפיים של ר' שלמה אבן גבירול. פיוט זה כלול במנהגי אשכנז (גרמניה, הולנד, אלזס) עד עצם היום הזה, ובמקום שעוד נהוג לומר פיוטים הוא מושר בשבת חנוכה במנגינה מיוחדת. נפנה עתה לפיוט עצמו, ונתבונן במרכיביו ובדרכי עיצובו:

שְׁנֵי זֵיתִים / נְכָרְתִים / בְּגֵן נְעוּל יִצְהִירוּ
 לְרֹאשׁ קְהָתִי / אֶפְרָתִי / שְׁתֵּי עֲטָרוֹת יִכְתִּירוּ
 מוֹל הַמְּנוֹרָה / הַטְּהוֹרָה / כְּמוֹ נְרוֹת יִזְהִירוּ
 הֵן בְּמִשְׁאֵת / כָּל אִישׁ אֶת / רַעְהוּ יַעֲזֵרוּ
 5 הֵן בְּמַחְנָה / אֵל מוֹל פָּנָי / הַמְּנוֹרָה יֵאִירוּ
 לְבָן אֶפְרָת / צִיץ נְכָרְת / אֲשֶׁר הָיָה כְּצִיץ נוֹבֵל
 לְבָן הַמִּשְׁחָה / אֲשֶׁר הוֹשַׁח / כְּמוֹ אֲנִיָּה כְּלִי חוֹבֵל
 זָכַר מְרָאָה / אֲשֶׁר רָאָה / זְכָרְהוּ / כְּעִיר כְּבֵל
 כְּמוֹ זְכָרְתֶם / וְהוֹשַׁעְתֶם / אֲזִי עַל יַד זְרַבְבֶּדֶל
 10 זָכַר זְרַעִם / לְהוֹשִׁיעֵם / וְגַם תִּקְרָא שְׁנַת יוֹבֵל
 וְשִׁים אוֹתֶם / מְקוֹם אֲבוֹתֶם / הָיִית מוֹשְׁלִים כְּכָל תַּבֵּל

⁶ מ' זולאי, "קרובה לחנוכה מאת רבי פנחס הכהן", ידיעות המכון לחקר השירה העברית, כרך א, ברלין 1933. עו' אליצור, פיוטי רבי פינחס הכהן, ירושלים תשס"ד, עמ' 508 - 509

⁷ א"ה. תיקנתי כמה מקומות בניקוד, אבל יתכן שלא הכול תוקן.

וַיַּעַל יָד / אִישׁ צֵיד / טַבְעֵתֶם יִסִּירוּ
 הֵן בַּמַּחְנֶה / אֵל מוֹל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יֵאִירוּ
 מִמְּלֶכָה / מִמְּשַׁכָּה / לְעִיר צִיּוֹן תְּשִׁיבֶנָּה
 15 בַּת כְּבוֹדָה / בְּרַב עֲבָדָה / לְבֵית אִמָּה תִּבְיָאֲנָה
 וְהַגְּבִירָה / וְהַצְּפִירָה / בְּרֹאשׁ דָּוִד תְּשִׁימֶנָּה
 וּמִצְנַפֶּת / מְעַלְפֶת / בְּרֹאשׁ אֶהְרֹן תִּקְיִמֶנָּה
 וְהַתְּמִיד / אֲזִי תַעֲמִיד / וְהַמְּנַחָה תִּרְיִמֶנָּה
 וְהַמְּרַקָּח / אֲשֶׁר לָקַח / וְלֹא רָאִיתִיו עַד הַנָּה
 20 הַנְּרוֹת / בַּמְּנוֹרוֹת / בְּנֵי אֶהְרֹן יִבְעִירוּ
 הֵן בַּמַּחְנֶה / אֵל מוֹל פְּנֵי / הַמְּנוֹרָה יֵאִירוּ
 הַנְּבִאָה / וְהַצְּמָאָה / אֲשֶׁר תִּמְיֵד לָךְ תִּלְלִיל
 סְמוּךְ יְדָה / בְּכֵן דּוּדָה / הַנְּקָרָא שְׁמוֹ תְּכַלִּיל
 וְתַכְנִיִּסִם / לְגַן בְּשֵׁם / וְהַפְּתֵם בְּהוֹד תְּכַלִּיל
 25 תּוֹלִיכִם / וְתַמְלִיכִם / בְּהַר צִיּוֹן וְהַגְּלִיל
 וְחַק יִשְׂרָאֵל / אֲזִי יוֹשֵׁר / עָלַי נָכַל וְגַם חָלִיל
 וְעַם אֶהְיֶה / שְׂמֹךְ וְעֵזְבִי / חֲזוֹן שְׂקָר וְשׂוֹא וְאַלִּיל
 וְאִם פְּרוּכִים / יִהְיוּ בְּרוּכִים / כָּל רֹאֲיֵיהֶם יִפִּירוּ
 הֵן בַּמַּחְנֶה / אֵל מוֹל פְּנֵי / הַמְּנוֹרָה יֵאִירוּ

1. שני... יצהירו: על פי "ושנים זיתים עליה" (מכריה ד. א.), ובהמשך (פס' יד) נאמר "אלה שני בני היצחק", ודרשוהו בבמד"ר יד:ג: "זה אהרן ודוד זה מבקש כהונתו וזה מבקש מלכותו". נכרתים: שמפאת הגלות נכרתו מישראל כהונה ומלכות. בגן נעול: כינוי לכנסת ישראל, על פי שיה"ש ד:יב. יצהירו: ישובו ויאירו. על פי איו' כד:יא. 2. קהתי: הוא הכהן מבני קהת, וראו יר' כא:י. אפרתי: הוא המנהיג מבית דוד, וראו שמואל א:יז:ב. שתי עטרות: כתר כהונה וכתר מלכות, על פי זכ' ו:יא. מנורה המהורה: כאן כינוי לכנסת ישראל, על פי פסיק"ר, ח. 4. הן כמשאת: בנשיאת עול המנהיגות. כל איש: כל אחד משני המנהיגים. איש... יעזור: על פי יש' מא:ו. 5. במחנה: בקהל ישראל. אל... יאירו: על פי במ' ח:ב, שתהא הנהגתם במאור פנים. 6. לבן אפרת: הוא מלך המשיח מבית דוד האפרתי, והשוו טור 2. וציץ יקרת: שהוא כתרה של ירושלים, על פי יש' כה:טז. אשר... נובל: בגלות, על פי יש' כה:א. 7. ולנמשח: הוא כהן המשיח, על פי וי' ד:ג. הושה: הונמך והושפל. כמו... הובל: שהיא אובדת וטובעת, על פי ב"ב צא ע"ב. 8. זכר... כבל: פנייה לקב"ה לזכור חזון זכריה על הגאולה (זכ' ד). 9-10. כמו... יובל: כמו שנכתב לטובה על העם בשיבת ציון בימי זרובבל, כך ייזכרו עתה. על יד זרובבל: על פי זכ' ד:ט. שנת יובל: שנה של גאולה ודרור על פי וי' כה:יג. 11. מקום אבותם: במקום שהיו אבותם בימי מלכות ישראל. 12. איש ציד: הוא עשיו על פי בר' כה:כז, והוא כינוי לנוצרים. טבעתם: חותם המלכות שהיה בידם. 13. ממלכה: כינוי לעם ישראל "ממלכת פהנים וגוי קדוש" (שמות יט. ו). ממשכה: גזולה ומושפלת על פי יש' יח:ב. 14. ובת כבודה: כינוי לכנסת ישראל, על פי תה' מה:יד. ברב עבדה: בעושר רב ובנכסים, על פי בר' כו:יד. לבית אמה תביאנה: על פי שה"ש ח:ב, ותרגומו 'ואעליך לבית מקדשי'. 15. והגבירה והצפירה: גבורת המלכות ותפארתה. לראש דודה תקימנה: תחזור ותקום בראש מלך מבית דוד. 16. ומצנפת: סמל לבגדי הכהונה. מעלפת: עוטפת. 17. והתמיד... תרימנה: קורבנות התמיד ומנחתם. 18-19. והמרקח... יקטירנה: מרקחת הבשמים לקטורת, על פי שמ' ל:ז-ח. 21. הנכאה והצמאה: היא כנסת ישראל בגלות. תיליל: תישא אליך תפילתה וכאבה. 22. סמך ידה: חזק אותה. בכך דודה: הוא מלך המשיח. הכליל: שהוא אדמוני ויפה עיניים משבט יהודה, על פי בר' מט:יב. 23. והכניסם: את כנסת ישראל וגואלה. לגן בשם: לארץ ישראל. תכליל: תייפה ותשכלל. 24. בהר ציון והגליל: על כלל ארץ

ישראל. 25. וחק... חליל: תקנת השירה בבית המקדש כפי שתוקנה בידי דוד, תשוב ותתקיים. ראו ד"ה א:כה:א. 26. זעם: קלל והענש. עוזבי... ואליל: שפגעו ושעבדו את ישראל. 27. ועם פרוכים: הם ישראל שעוועבדו בהם בפרך, על פי שמ' איג. יהיו ברוכים: ישוּבו לגדולתם ויתברכו, על פי במ' כב:יב. כל רואיהם יכירו: על פי יש' סא:ט, והמשכו 'פִּי הֵם זָרַע בְּרַךְ ה'.

מחרוזת הפתיחה שלפנינו מתקשרת ישירות אל ההפטרה לשבת חנוכה ואל חזון המנורה ושני הזיתים אשר עליה, המתוארים בנבואת זכריה (ביד-ד:ז). שני הזיתים מסמלים את המנהיגים העומדים ליד המנורה, והם מייצגים כהונה ומלכות. מכיון שנקודת המוצא של השיר היא הגלות, תיאר המשורר את שני הזיתים כנכרתים, לפי שכתרי המלוכה נכרתו מישראל עם החורבן והגלות. המשורר מבקש עליהם 'בגן נעול יצהירו', כלומר ישוּבו ויאירו למען כנסת ישראל, הקרויה 'גן נעול' על פי מדרשי חז"ל לשיה"ש ד:יב. כך יזכו ה'קהתי' – הוא הכהן הגדול המתייחס על בני קהת, ו'האפרתי' – הוא המלך מבית דוד: 'אִישׁ אֶפְרַתִּי הָיָה מִבֵּית לָחֶם' (שמואל א:יז:יב) להיות מוכתרים בשתי עטרות לראשם, עטרות הרומזות לחזון נוסף של זכריה הנביא (ו:ט-טו). כשעטרותיהם בראשיהם יזהירו ויאירו המלך והכהן כנגד המנורה המהורה בבית המקדש, ואין כמעמד זה כדי לתאר את הגאולה השלמה, המעמידה מנהיגות אידיאלית של כהונה ומלכות מתוך שיתוף פעולה מלא ועזרה הדדית: 'איש את רעהו יעזרו'. את המעמד הנפלא הזה סיכם המשורר בלשון הפרשה: "אל מול פני המנורה יאירו".

המנורה מייצגת את כנסת ישראל כדברי הפסיקתא רבתי (פרשה ח): 'זֶהְיָה מְנֹרַת זָהָב פְּלֶה זו כנסת ישראל... וכך הראה למשה 'וְעֵשִׂית מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר (שמות כה, לא)' זו כנסת ישראל". הפסיקתא מפרטת: 'יִרְכָּה זֶה הַנְּשִׂאוֹת וְקָנָה זֶה אֵב בֵּית הַדִּין, גְּבִיעֶיהָ אֵלוֹ הַחֲכָמִים, פְּתָרְיָהָ אֵלוֹ הַתְּלָמִידִים, וּפְרָחֶיהָ אֵלוֹ הַתִּינוּקוֹת הַלּוֹמְדִים בְּבֵית הַסֵּפֶר מְמַנְּהָ יְהוָה – פְּלֶה יָפָה רַעֲתִי (שיר השירים ד, ז)....' נמצאת הנהגתם של המלך והכהן כוללת את כלל ישראל מגדול ועד קטן, ותפילתו של הדובר היא שהנהגה כפולה זו תחזור לישראל.

חזונו המופלא של זכריה, שעשימש הבטחה למנהיגי שיבת ציון, עומד לנגד עיניו של הדובר בשיר, והוא מבקש להזכירו לפני הקב"ה: 'זכר מראה / אשר ראה זכריה', אך זכירה זו, שהיא מעין מדרש השם זכריה 'לאמור זכור יה', באה כדי לדמות זכירה לזכירה: 'כמו זכרתם / והושעתם... זכור זרעם / להושיעם'. ההשוואה מזמנת לדובר פתח לשוב ולהתפלל על הגאולה תוך תיאור מצוקות הגלות, אך בעיקר תוך תיאור פרטי הגאולה.

לפיוט קצב מיוחד, הבנוי בטורים המתחלקים לשלוש צלעיות, שתי צלעיות קצרות בחרזה פנימית בנות שלוש הברות דקדוקיות כל אחת, וצלע כפולה בת שש הברות המתחרזות בחרזה רצופה ביניהן. קצב זה יוצר אווירה דינמית, וכאילו מבקש להחיש את הגאולה. הכינויים למלך ולכהן נבנים מתוך מקורות המתארים את הממלכה ואת המקדש בתפארתם, ומחזקים את התפילה למנהיגות הכפולה של מלך וכהן.

י ו ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החגים תימנה תרועה יתקעו למסעייהם: ר' עמרם אייזנשטיין נר"ו הטעמים הפסיקו ב'ותקעתם תרועה', כי 'שנית' חוזר על 'ותקעתם', כלומר שיתקעו שנית. וכדזרש ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה בסיפרי כאן, ובגמ' ר"ה (לד.) מה ת"ל 'שנית', זה בנה אב שכל מקום שנאמר 'תרועה' תהא תקיעה שניה לה. או יש ליישב הטעמים כדפירש הרס"ג שיתקעו 'תקיעה ותרועה' שנית, וא"כ 'שנית' חוזר על 'ותקעתם תרועה'.

אבל זה מבואר בטעמים שאין לומר ש'שנית' קאי על ה'תרועה' שיהא שתי תרועות.

הערה בענין הניגון בפרשת הדגלים. יש קהילות שנוהגים לנגן ניגון מיוחד בפסוקים: **[טו]** ועל-צבא מטה בני יששכר נתנאל בן-צוטר: **[טז]** ועל-צבא מטה בני זבולן אליאב בן-חלן: **[יט]** ועל-צבא מטה בני שמעון שלמיהל בן-צורישדי: **[כ]** ועל-צבא מטה בני-גד אליסף בן-דעואל: **[כג]** ועל-צבא מטה בני מנשה גמליאל בן-פדהצור: **[כד]** ועל-צבא מטה בני בנימן אבידן בן-גדעוני: **[כו]** ועל-צבא מטה בני אשר פגטיאל בן-עכרון: **[כז]** ועל-צבא מטה בני נפתלי אחירע בן-עינן: והנה עצם החלפת הניגון מחמת מנהג, היא לגיטימית, אבל רק בתנאי ששומרים על פיסוק הטעמים.

וכמש"כ בשו"ת חת"ס ח"ו תשובה פ"ו [ד"ה ועוד לו בני"ץ] כמה שטענו הרפורמים שאפשר להחליף את ניגון הטעמים שהרי גם לדידן איננו מסיני, וכמו שמחליפים את ניגון הטעמים בתשעה באב ובימים נוראים. והשיב החת"ס שאינו יודע שום שינוי בניגון הטעמים של ר"ה וכו', כי לעולם מנגנים זרקא כמשפטה וסגול כמשפטו, רק בט"ב מנמיך קולו פאָבל המדבר, ובר"ה ויו"כ כעומד נידון לפני המלך, ובמגילת אסתר בניגון של לב שמח. והיינו שבסיני ניתן עיקר הניגון, דהיינו עצם הפיסוק של הטעמים, אבל לא ניתן הניגון במדויק. וכל עוד שמחליפים רק את הניגון, זה לא נוגד את הטעמים שניתנו למשה בסיני.

אבל הבעיה היא שמשום מה השתרבב שיבוש בניגון זה, שמצרפים כמה פסוקים ביחד, ומחליפים את הטעמים. [כמדומה שמנגנים כאן: ועל-צבא מטה-בני-יששכר נתנאל בן-צוטר ועל-צבא מטה-בני-זבולן אליאב בן-חלן:] והוא ודאי איסור גמור.

[ובענין שתי מערכות הטעמים של עשרת הדברות האריכו השו"ע הרב, והביאור הלכה ליישב ששניהם ניתנו בסיני]. יש לציין כי לפי שיבושם היה גם צריך להרפות את הבי"ת של 'ב'יני', שהרי לדבריהם אין טעם מפסיק לפניו.

והחפצים לשמור על המנהג של המנגינה המיוחדת, יש להם להתאימה לחילוק הפסוקים ופיסוק הטעמים שניתנו בסיני.

יצוין כי המנהג הזה, והבעיות הללו, קיימים גם במסעות שבפרשת מסעי. **א"ה**. עניין ניגון המסעות כאן ובפרשת מסעי נדון אצלנו. יש מנגנים גם פסוקים במגילת אסתר. וגם שם לעתים בניגוד לפיסוק הטעמים.

יב יג אשר יובל – מחלקי המים על בהעלותך תשע-תשפ

תפילה קצרה

ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה:

ברכות דף לד עמוד א

תנו רבנן: מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר והיה מאריך יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו: רבינו, כמה ארכן הוא זה! - אמר להם: כלום מאריך יותר ממשה רבינו? דכתיב ביה: **"וְאֶתְנַפֵּל לְפָנָיו ה' אֶת אַרְבָּעִים יְחִיּוֹם וְאֶת אַרְבָּעִים הַלֵּילָה אֲשֶׁר הִתְנַפְּלִיתִי** (דברים ט, כה) וגו'". שוב מעשה

⁸ א"ה. אי משום הא לא איריא. גם מי שאינם מבחינים בין אל"ף לעי"ן לא ירפו בגד-כפת אחרי עי"ן למשל בראשית פרק כו ה שָׁמַע בְּקִלְי וכו'. גם כאן אע"פ שמעוותים את הטעמים, זה לא משפיע על הניקוד. עם זאת שהחלפת טעמים בטעם עליון משפיעה גם על ריפוי ודיגוש בגד-כפת.

⁹ ראה פירוש אברבנאל לפסוק אשר מסביר את תוכן ומהות תפילה קצרה זו של משה: "וכאשר שמע משה דברי אהרן וראה צרתה של מרים, התפלל אל השם ואמר אל נא רפא נא לה. ונא הראשון הוא מלשון תחינה ונא השני הוא מלשון עתה כלומר אלהי בבקשה ממך שתרא אותה עתה ולא תאחר. ואי אפשר תפילה יותר קצרה מזו שהם אחד עשר אותיות וגם זה להורות להם שהיה משה בן בית ועבד נאמן לפני אדוניו שבראשי דברים היה שואל ממנו שאלה כזאת". ראה עוד מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק יב: "ולמה נתפלל תפילה קצרה? שאם היה מתפלל תפילה ארוכה, היו ישראל אומרים בשביל שאחותו היא מתפלל באריכות, אבל עלינו אינו חושש להתפלל באריכה". וכבר הארכנו לדון בתפילה זו של משה לרפואת מרים אחותו בדברינו **אל נא רפא נא לה** בפרשה זו. ושם נגענו בדרך אגב בנושא הכללי של "תפילה קצרה". והפעם נרצה להרחיב מעט בנושא זה.

בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר והיה מקצר יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו: כמה קצרן הוא זה! אמר להם: כלום מקצר יותר ממשה רבינו? דכתיב: "אל נא רפא נא לה".¹⁰

ספרי במדבר פרשת בהעלותך פסקא קה

שאלו תלמידיו את ר' אליעזר: עד כמה יאריך אדם בתפילה? אמר להם: אל יאריך יותר ממשה, שנאמר: "ואתנפל לפני ה' כראשונה את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה". ועד כמה יקצר בתפילה? א"ל: אל יקצר יותר ממשה, שנאמר: "אל נא רפא נא לה" - יש שעה לקצר ויש שעה להאריך.¹¹

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח פרשה ג

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מַה תַּצַּעַק אֵלַי (שמות יד, טו) - ר' אליעזר אומר: אמר הקב"ה למשה: משה, בני נתונים בצרה הים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפילה! מה תצעק אלי? שהיה אומר: יש שעה לקצר ויש שעה להאריך: "אל נא רפא נא לה" - הרי זה לקצר. "ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום" - הרי זה להאריך.¹² צ"כ אשר יובל נר"י בהמשך כדרכו מביא מאמרים נוספים בלשון חז"ל על תפילות קצרות.

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים

בכתובת: franklashon@gmail.com

© בוא לחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ©

¹⁰ תפילת משה בפרשתנו היא המקור לתפילה קצרה במובן כפול. גם חמש מילים בלבד וגם כל מילה היא בת הברה אחת בלבד (חוץ מאחת וגם היא עם שו"א נע), סה"כ 11 אותיות כנזכר לעיל. ומדרש שכל טוב (בבב) שמות פרשת בשלח פרק טו סימן כה, מזכיר לנו עוד תפילה קצרה של משה במי מרה: "ויצעק אל ה' ויורהו ה' עין (שמות טו, כה) - מכאן את למד שתפילת הצדיקים קצרה ואינה חוזרת ריקם".

¹¹ וכאן בחר משה כאמור לקצר ולבקש רפואה עכשיו. מדרש זה מפרשתנו משלים את "תנו רבנן" שבמקור הקודם ואפשר שלפנינו דרשה אחת שמשום מה נחלקה לשניים. ר' אליעזר מסנר הן על המאריך בתפילתו והן על המקצר, אבל גם שם להם גבול עליון ותחתון. אין לקצר פחות מתפילת "אל נא רפא נא לה", ואין גם להאריך יותר מתפילת משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה (ראה גיטין נו ע"א שרי צדוק ישב ארבעים שנה בתענית שלא תיחרב ירושלים). את שניהם לומד ר' אליעזר ממשה, ראה דברינו **ר' אליעזר משה ופרה אדומה** בפרשת חוקת וכן **ר' אליעזר בן הורקנוס - חמישה פרקים ואפילו** בדפים המיוחדים, על הקשר בין ר' אליעזר בן הורקנוס ומשה. ועכ"פ יש שעה ומקום בהם ניתן לצרף להאריך ויש שעה ומקום בהם ניתן לצרף לקצר ובוודאי שבדיעבד שניהם טובים. בפרשתנו בחר משה לקצר ואנחנו בעקבותיו בשבח ומעלת התפילה הקצרה.

¹² יש פעמים שאפילו תפילה קצרה היא ארוכה מדי! יש זמן שכולו לעשייה ופעולה ואפילו לא לתפילה קצרה. ראה גם גמרא סוטה לו ע"א: "באותה שעה היה משה מאריך בתפילה. אמר לו הקב"ה: ידידי טובעים בימים ואתה מאריך בתפילה לפני? אמר לפניו: רבש"ע, ומה בידי לעשות? אמר לו: דבר אל בני ישראל ויסעו, ואתה הרם את מטך ונטח את ידך". ראה דברינו **הרם את מטך ונטח את ידך** בפרשת בשלח. ומכאן אולי גם אסמכתא שבענייני רפואה, כשאפשר לעשות מעשה, יש לעשותו תחילה ולא להרבות בתפילה ובוודאי לא כתחליף למלאכת הרפואה. וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו **ורפא ירפא** בפרשת משפטים.